

SZILÁRDFY ZOLTÁN:

KÉPES EMLÉKLAP AZ 1763-AS FÖLDRENGÉSÉRŐL

EGY ISMERETLEN BINDER J. F. -METSZET

1763. június 28-án félelmetes napra virradt Pest-Buda lakosága. Ezt a napot, amelyet komáromi földrengés névvel jelez a szeizmológia, komor színekkel ecseteli Bédi János komáromi csizmadia mester felesége Fábíán Julianna a földindulást megéneklő költeményében:

"Midőn ezer hét száz hatvan harmadikban,
Irtak Rák havában huszon nyoltzadikban,...

Jött pedig ez reggel, hat 's hét óra között,
Vélték a' természet bus gyászba öltözött;

Mert fényességéből a' nap ki-vetkezett,
Vastag borulással setétség érkezett.

Mennydörgés, és zörgés, más nem is hallatott,
Mi dolog ez? erről senki sem tudhatott.

E' volt mellyet az Ur póstául eresztett
Sok mélyen alvókat álmokból ébresztett." 1

Az egykoru hirforrások szerint reggel 1/2 6-kor Budát három heves földrengés rázkódtatta meg. Utána olyan heves lökések következtek, hogy a várbeli Boldogasszony főplébánia-templom boltozatáról a vakolat nagy darabokban hullt alá. Boltive is végigrepedt Szent József oltára fölött. A papok félbeszakították a misét és kimenekültek a templomból. A budavári ferencesek templomának boltive is végigrepedt.² A vizivárosi plébánián följegyezték: "A földindulás olyan heves volt, hogy lesodorta a tetőcserepeket és a kéményeket. Lehetetlen volt bejutni a plébániára. A ház boltivei megrepedeztek, főleg a főkapu alatt az épület falain karvastagságu repedések tátongtak."³ Ugyancsak itt a Ferenc-rendiek templomának boltivén és falain több helyütt hasadékok támadtak. Budán a tornyok úgy látszottak, mintha egymáshoz ütődnének. A toronykeresztek merőleges irányukkal elhajolva lecsuszással fenyegettek. Pesten az invalidusok házán lévő nagy cimertartó rud elgörbült, az épület tornyán a kereszt is elhajlott. Recsegték a falak és a gerendák, beomlottak a boltivek, a kémények ledőltek, porfelhők kelet-

keztek, a Duna partjain pedig tűz ütött ki.⁴ Ezen jelenségeket illusztrálják a már idézett vers következő sorai:

"A' kő követ ütven, tűz szikrák szóródtak,
Más helyeken földből viz habok tolódtak...

Sok nem hitte, hogy a' Dunának vizébe,
Jött volna kék láng-ki, még a' közepébe...

Sok ezer ágyuknak a' mint nagy zugása,
Ugy rengett, és zörgött a' föld házám táján.
Midőn e' láng ki-jött szőke Duna száján...⁵

Ennek a rettenetes napnak emlékét idézte a Flórián-téri, ma már lebontott fogadalmi szoborcsoport harmadik tagjaként Néri Szent Fülöp szobra, amelyet még 1763-ban emeltetett Óbuda földesura gróf Zichy Miklósné Berényi Erzsébet a már előbb elkészült, pestistől védő Borromei Szent Károly és tűzvészől oltalmazó Szent Flórián szobra mellé. Az emlékművet Bebó Károly udvari szobrászművésznél rendelték meg. Készítésének célját összefoglalja a rajta lévő fölirat:

DOM
IN MEMORIAM
D. FILIPPO NEREI
OB SE SUUMQUE POPULUM
VETERO BUDENSEM 1763
A TERRAE MOTU SERVATUM
ULTROQUE SERVANDUM
EADEM VIDUE C. ZICHY
HOC ANNO PIE POSUIT

Magyarul: "A jóságos és magasságos Istennek Néri Szent Fülöp emlékére állította kegyelettel ebben az esztendőben ugyancsak özvegy Zichy grófnő, mert magát és Óbuda népét az 1763. évi földrengéstől megvédte és hogy tőle továbbra is megoltalmazza."⁶

Ez a harmadik szobor egyedülálló Pest-Buda történetében, mert az egyetlen, amelyet földrengés elhárításáért állítottak, illetve hálából azért, hogy az említett földrengés Óbudát elkerülte,⁷ pedig a szemtanu följegyzése szerint az épületek közül a legtöbb kárt szenvedte Óbuda szomszédságában az ujlaki templom, mivel homlokzata majdnem összeomlott.⁸

A föliraton kívül nem maradt fenn írásos anyag a szobor keletkezéséről, viszont birtokunkban van egy Binder János Fülöp budai rézmetsző műhelyéből származó, eddig ismeretlen képes emléklap (szentkép), amelynek ábrázolása és szövegmelléklete helytörténeti, ikonográfiai és kultusztörténeti vonatkozásai miatt figyelemre méltó.⁹

A kettéhajtott lap összmérete 165 mm x 197 mm, hajtásánál elszakadt. Bal oldalon a 80 mm x 132 mm kép, jobb oldalán pedig rézmetszésű imádság látható. (45. kép)

A kép tengelyében az ujonnan emelt emlékmű áll. A kétoldalt volutákkal gazdagon közrefogott posztamens homlokzatára beillesztett márvány táblán a fent idézett latin szöveg, a metszeten az írás csak jelezve van. A posztamens párkányán mindkét oldalon lámpatartó puttók szobrai. Ezek csak a képen szerepelnek. A díszes talapzatból magas pillér emelkedik a Zichy- és Berényi család domborművé kettős címe-rével. Az oszlop törzsét puttófejes felhők koszorúzzák, tetején Néri Szent Fülöp szobra áll.¹⁰

A magyar devotionalis irodalomban a Vörösmarty Mihály költeményéből közismertté vált Rózsáskert c. népszerű barokk imádságoskönyvben található: "A nagy Isten szerető Nérius Szent Filephez ajtatos Hymnus, és Imádság."¹¹

Metszetünkön Néri Szent Fülöpöt fején birétummal, papi ruhában, vállán köpennyel látjuk, jobb kezében lángoló szívet tart, szeretetének szimbolumát, amely egy misztikus élményén alapszik, az egykori vers sorai szerint:

"Harmintz esztendőskor Jezus Szerelmében
Annyira felgerjed belső részeiben
Hogy a szíve dobog, s lángol örömben
Nem-is érzi magát lenni ez életben.

Szíve tapsolását nem tűrhette volna,
Annak fel-gyult lángját nem állhatta volna,
Belső részeiben úgy gerlyedez vala,
Azt véli maga is azontul meg-halna.

Hanem tsudaképpen, Isten melje tsontját,
Belől megtágítá, annak szoros voltát,
Szabadgyában hagyván szíve tapsolását,
Hogy inkább tűrhetne erős dobogását."¹²

Karjával liliomot szorít magához, ennek magyarázatát Illyés András erdélyi püspök izes magyarsággal így fogalmazta meg: "... az asszonyállatokkal való nyájaskodást szorgalmasan távoztatta, féltvén a maga tiszta életét."¹³

Bal kezében nyitott könyvet tart, amely bizonyára az általa alapított, Budán és Óbudán elterjedt Szentháromság Confraternitas társulati könyve.¹⁴

Az óbudai Néri Szent Fülöp szobor legsajátosabb attribútuma bal lába mellett egy roskatag ház, amely földrengéstől védő szerepére mutat. Életrajzában erre semmi adat sem utal.

Hogy miért éppen Néri Szent Fülöp szobra került a fogadalmi oszlop tetejére, amikor a földrengés veszedelme ellen a népszerű pat-

rónusok Szent Emid és Szolánói Szent Ferenc voltak? ¹⁵ Erre a kérdésre a metszet melletti imádság ismertetésénél kapunk választ.

Az óbudai rész-látképen uralkodó emlékmű alatt a Zichy - kastély keleti homlokzatát látjuk, a park, melléképületek, diszes kapuk és oromzatok eredeti, művészi kompozíciójában. Itt még megvan a középrizalit fölött emelkedő mandzart tető, úgy amint ezt a Kamara megrendelésére Gföller Jakab kőműves mester fölmérési rajza mutatja 1774-ből. Ez a műszaki felvétel a két L alakú oldal-szárnynál csak egyszerű tetőzetet, míg metszetünk a Jáger János Henrik kőfaragó mester készítette 1746-ból való tervrajznak megfelelően mindkét kiugró szárnyon mandzart tetőt tüntet fel. Az egész épületkomplexum az átépítések és lebontások következtében már a 19. század elején elvesztette a metszeten látható eredeti jellegét. ¹⁶

A felépült kastélyról ez a Binder-metszet az eddig ismert legrégebbi ábrázolás.

A szobor ábrázolásának kastély mögötti elhelyezése megsejti annak első fölállítási helyét, amelyet Schoen Arnold föltevése a Főtéren jelöl meg. ¹⁷

A kastély előtt a Dunát látjuk folyó-irányt mutató nyíllal, csónakjában ülő evezőssel és egy hajómalmot mellette gabonakévével.

A kép jobb és bal sarkát a Hajógyári sziget lombozatai keretezik. A szobor mellett két oldalt kisebb-nagyobb házak sorakoznak.

A háttérrel lankás dombok és a budai hegyek teszik változatosá. A hegyvidék ölen egy szőlőhegy fölött messzi madártávlatból a trinitáriusok kiscelli temploma és kolostora látszik. Metszetünk készítésének idején mintegy öt éve állott már ez az épülettömb. Az ideiglenes jellegű gulasisakkal fődött tornyok ábrázolása megerősíti Seenger Ervin állítását miszerint a templom és kolostor építése teljesen nem fejeződött be. A "Jak. et. Jos. Liedl" jelzetű 1750-ből származó metszet Johann Entzenhoffer eredeti tervei szerint készülhetett, amely már befejezetten láttatja az egész épületet a templom meg nem valósult hagymatagos csucsban végződő tornyaival. ¹⁸

A rézmetszeten "Jon. Phil. Binder Sc. Budae" aláírás jelzi, hogy az emléklap a még alig három éve Budán megtelepedett fiatal mester műhelyében készült.

A kép alatti szöveg: "Óbudai emlékmű Istennek és Néri Szent Fülöp emlékére a földrengéstől való kegyelmes megszabadításért 1763. évben felállítottatott Ónagyméltósága özv. Zichy grófné szül. Berényi grófnő által."

A lap másik oldalán szintén német nyelven imádság olvasható, amelynek fordítása a következő:

"Könyörülj rajtunk jóságos Atyánk, hogy mi a Te bűnös gyermekeid végre Veled kiengesztelődjünk: Győzzön Benned a Te végtelen Jóságod; indítson meg a mi nyomoruságunk és rászorultságunk. Győzzön meg az a szeretet, amely arra indított, hogy egyszülött Fiadat bűneink miatt a bűnösök kezére

halálra adjad. Tekintsd ó Sziv a sebeket, amelyet a Te ostorod ejtett rajtunk. A csapások borzalmasak és tul éles a fájdalom. Igaz az, hogy háboru, tűzvészek, rossz termés és betegségek messziről fenyegettek minket de nem lépték át határainkat és mégis mindemellett süketek, vakok és megrögzöttek voltunk: Mi nem figyeltünk ezekre az intelmekre, parancsaidat se nem hallgattuk meg se nem tartottuk be és nem cselekedtünk úgy, ahogyan Te parancsoltad, hogy jól menjen dolgunk. Most azonban, amidőn Te az égből igazságos ítéletet hirdettél, amelynek nyomán a föld megrendült, a házak ledőltek, az épületek összeomlottak és a romok maguk alá temették az embereket. Most ismerjük be, hogy vétkeztünk és gonoszul cselekedtünk, hogy mi Tőled elszakadtunk és törvényeidet áthágtuk. Sziv! Most érezzük felénk nyujtott kezedet és erős karodat, amellyel Te minket haragodban megfenyitesz. De bűneink miatt nem merjük végét kérni ennek. Ó könyörülj meg a Te Szent Nevedért! Kérünk Téged vérző szivvel a Te Fiad, a mi megváltónk Jézus Krisztus drága vére által, irgalmazz nekünk ó jószágos Atyánk, aki nem akarod a bűnös halálát, hanem, hogy éljen. Szabadíts meg minket jószágos Jézus, aki nem azért jöttél, hogy a bűnösök elemésztesére hozzáál tüzet a világba, hanem, hogy szivüket az isteni szeretet tüze gyujtsa lángra. Engesztelődjél ki könyörületes Atyánk! Ó kegyelemteljes Megváltónk, engedd meg, hogy átjárjon minket a Szentlélek azzal a tüsszel, amely Nerei Szent Fülöp szivét csudálatosan áthattotta. Téged pedig Szent Nerei Fülöp szivét csudálatosan áthattotta - hogy ezt a kegyelmet megkapjuk - az isteni trónus előtt légy védőnk és közbenjárónk, hogy az igazságos Istennek ne legyen már oka arra, hogy bűneinket a szörnyű földrengéssel büntesse. A Te közbenjárásod továbbra is oltalmazzon minket ettől a legsúlyosabb csapástól, ugyanugy, mint a Te hűséges fiadat XIII. Benedek római pápát is megtartottad házának beomlásakor a kötörmelék közepette. A Te közbenjárásod tegyen méltóvá, hogy meghallgattassunk amikor bűnbánattal Istenhez kiáltunk.

Ó Szent Isten! Ó Szent, Erős Isten! Ó Szent, Erős és Halhatatlan Isten könyörülj rajtunk és ments meg minket a test és lélek bajaitól itt és az örökkévalóságban. Amen."

Ebben a szövegben az emberien közvetlen hang, az erős érzelmekben gazdag gondolatok a barokk imádság tipikus példáját nyujtják.

Hogy milyen összefüggésben volt Néri Szent Fülöp a földrengéssel? A kérdés kulcsát találtuk meg a következő mondatban: "A Te közbenjárásod továbbra is oltalmazzon minket ettől a legsúlyosabb csapástól, ugyanugy, mint a Te hűséges fiadat XIII. Benedek római pápát is megtartottad házának beomlásakor a kötörmelék közepette."

Az idézetet megtörtént esemény magyarázza, ugyanis 1688. pünkösd vigiliáján Benevento városát félelmetes szerencsétlenség érte: Nagyrészt földrengés semmisítette meg, aminek következtében 1 300 ember pusztult el. Akkor már két éve a város érseke Pietro Francesco Orsini, a későbbi XIII. Benedek pápa (1724-1730) volt. Palotája összeomlott, de Orsini kedvenc szentjét Néri Szent Fülöpöt hívta segítségül és rendkívüli módon megmenekült. Az érsek ennek hatására megkettőzte karitatív tevékenységét, amelynek érdekében családi vagyonát is értékesítette.¹⁹ A Beneventóban történtek: a földrengésről, a katasztrófa emlékére emelt templomról, amelyet maga XIII. Benedek szentelt föl - bizonyára friss hírként jutottak el a Zichyek udvarába és váltak ismeretessé. Ezek az események adhatták az ötletet Néri Szent Fülöp emlékének megörökítésére. Figyelemre méltó még az imádság befejezése is: "Ó Szent Isten! Ó Szent, Erős Isten! Ó Szent, Erős és Halhatatlan Isten könyörülj rajtunk..." mint az életveszélyben forgó lakosság vészkiáltása hangzik fel. Az aggodalom jogos volt, mert amint a szobor föliratából tudjuk Óbudát ugyan elkerülte a földrengés pusztítása, de a hosszú ideig tartó utóregések rettegésben tartották a népet. Erről is ír Fábián Julianna már idézett költeménye XVII. levelében:

"De még hat holnapig gyakran meg-rendüle,
A' föld; de épület immár egy se, düle.

Kénköves víz sem folyt, mert már nem hasada,
A' Duna is maga parttya közt marada.

Komáromon kívül hat hét mért-földekre,
E veszély el hatott, talán még többekre."²⁰

A művelődéstörténeti szempontból is jelentős hármasság fölkialtás eredete Konstantinápolyba vezet. II. Theodosziosz császár uralkodása idején, 446-ban négy hónapig rettenetes földrengések rémitették a várost. A császár körmenetet rendelt el, amikor is a bibliai Habakuk próféta vagy Fülöp diakónus példájára elragadtatott egy fiú a sorból, majd lejutva a magasból azt állította, hogy odafönt tanulta meg az éneket: "Szent Isten! Szent Erős! Szent Halhatatlan! Irgalmazz nekünk!" A néptömeg is rázendített az isteni eredetűnek tartott himnuszra mire a csapás megszűnt. Ennek emlékére minden évfordulón körmenetben vonult a nép a Kámposz nevezetű külvárosba, ahol a földrengés idején sátrakkban laktak.²¹

A hármasság vészkiáltás, a trisagion az ókortól kezdve a bizánci liturgia jellegzetes motivuma. A római egyházban csak nagypénteken, az ünnepélyes kereszthódolatkor énekelték görög és latin nyelven. A triszagiont improperiumaiban megzenésítette és karra alkalmazta Néri Szent Fülöp jóbarátja, a polifónia nagy mestere Palestina is. A budavári Szentháromság szobor egyik oldal-reliefjén, amely a fogadalmi emlékmű építését ábrázolja a három acclamatio szalag-

iratként szerepel. Itt keresett menedéket a szorongatottság napjaiban Buda hívő népe, amikor 1763. július 24-től kezdve két héten át, majd a következő évben június 28-tól nyolc napig könyörögtek a földrengés veszedelmének elhárításáért.²²

A vizivárosi Szent Anna templom sokat szenvedett a földrengéstől. Az új toronykereszt gömbjébe ezt az emlékiratot helyezték: "Miraris! Cur ne jam videas? Causa, Terrae motus, qui IV. Calendarum Julij fuit, Matutino tempore post horam Mediam Sextam Anno Domini MDCCLXIII Vis Hujus Crucem Supra me prostantam Dejecit, Globum, in quo cinservor, ad eo Incurvavit, Ut cum illo demitti, et me videndum Tibi Sistere debuerim. Sed: Refectis Turri, Cruce, et Globo, Restituor, Nonis Septembris Anno praedicto. Sanctus Deus! Sanctus Fortis! Sanctus Immortalis! Miserere populo tuo te Incesanter Deprecati a terrae Motibus Libera, et CVstoDI Constante."²³ Magyarul:

"Csodálkozol! hogy-hogy már ismét látsz engem? Az ok: a földrengés, amely június 28-án volt hajnali időben fél hat után az Úr 1763. évében, ennek ereje a keresztet, amely fölöttem állt ledobta, a gömböt, amelyben én őriztetem úgy megtekerde, hogy vele együtt le kellett zuhannom és téged megállásra készítenem, hogy megnézzél engem. De újra elkészülvén a torony, a kereszt és a gömb helyreállított szeptember 9-én a fenti esztendőben. Szent Isten! Szent Erős! Szent Halhatatlan könyörülj népeden, amely szüntelenül kiált hozzád, földrengésektől szabadítsd meg és mindenkor oltalmazd meg."

Ugyanebben az esztendőben október 8-án a Fejér megyei Mórt is földrengés rázkódtatta meg. Ma is még az őslakók fogadalmát váltják be, amikor szombat és vasárnap esténként a "háromszor szentet" mondják a földrengés és minden más veszedelem elhárításáért.²⁴

JEGYZET

1. Réthy Antal, A komáromi földrengésről. = Uránia. XXIII. évf. 6-12. sz. 52-54.
2. Réthy Antal, A Kárpátmedencék földrengései 455-1918. Bp. 1952. Dr. Szalai Tibor geológus, egyetemi m. tanár szives közlése.
3. Schoen Arnold, A budai Szent Anna-templom, Bp. 1930. 229.
4. Réthy, i. m. uo. mint fönt
5. Horler Miklós - Pápay Frigyes, Budapest Műemlékei II., Bp. 1962. 504-505. (500-502 kép)
A Flórián téren 1819-ben felállított szoborcsoportot városrendezési okokból szét kellett bontani. A szobrok a Budapesti Történeti Múzeumba kerültek romos állapotban, míg az építészeti részleteket a Fő téri volt Zichy-kastély udvarára szállították.
6. Zoltán József, A barokk Pest-Buda élete, Bp. 1963. 39.
7. Zoltán: i. m. uo.
8. Réthy: i. m. uo. mint fönt.
9. A képes emléklap Lendvay Zoltán (Adony) baráti ajándékaként került a tulajdonunkban lévő szentkép-gyűjteménybe. Az egyedi példányt helytörténeti érdekessége miatt a Budapesti Történeti Múzeum Metszettárának ajándékozzuk.
10. Filippo Neri (x Firenze, 1515. július 21. +Róma, 1595. május 26.) a Tridentinumban megújuló katolikus egyház kiváló személyisége. Baráti köréhez tartozott a 16. századi Róma számos szellemi vezéregyénisége: Loyolai Szent Ignác, Borromei Szent Károly, Lellisi Szent Kamill és Kalazanti Szent József. 1548-ben megalakítja a Szentháromság Testvérületet, majd 1552-ben alapította az Oratóriánusok kongregációját. Karitatív és aktív lelkipásztori tevékenysége miatt Róma hívő népe lelkiatyjának tartotta és tisztelte. Husz évvel halála után tiszteletét az egész egyházra kiterjesztették, szenttéavatása 1622-ben történt. Kultuszára vonatkozó adatokat csak elszórtan találtunk a barokk Pest-Budán. A budai klarisszák templomában Szent Terézia oltárán szintén Bebo Károly műhelyéből Néri Szent Fülöp fafaragású szobra állott. (Aggházy Mária, A barokk szobrászat Magyarországon, II, Bp. 1959. 38.-39.)

- 1765-ben a vizivárosi Szent Anna templom számára Franz Xaver Wagenschön bécsi mester festette meg a lángoló sziv és a könyv attributumaival Néri Szent Fülöp képét. (Schoen Arnold, i. m. 112, 114; 42. kép). Ugyanakkor itt ereklyéjét is tisztelték. (Némethy Lajos, Kögl Ádám - Új Magyar Sion IX. 1878. 183.) A Budától nem messze fekvő Nagytétényben az 1778-as egyházlátogatási jegyzőkönyv megemlíti a Szent ereklyéjét, amit a hitelességet bizonyító okmánnal együtt aranyozott ezüst ostensoriumban őriznek. (Visitatio Canonica Tétény 1778. június 12. 5. Nagytétény, Kastély Muzzeum 5/110 jelzet). Az ereklyének ma már nyoma veszett.
11. Jó illatu Rosás Kert, mellyben sok szép imádságok, mint annyi jó illatu rosák találhatók... Pozsony- Komárom, 1793. 289. Ez az imakönyv a "szegény asszony könyve", amelyet Vörösmarty Mihály anyja halála után magához vett kedves emlékül, míg a másik fele a versben szereplő szomszédasszonynál maradt. (Gyulay Pál, Vörösmarty összes munkái, I. Bp. 1884. 453.)
12. Jó illatu Rosás Kert... i. m. uo.
13. Illyés András, Keresztyéni életnek példája, avagy tüköre, az az: a szentek élete, Nagyszombat, 1707. 414.
14. 1725. szeptember 9-én alakult meg a Congregatio SSS. Trinitatis nevű egyesület, amelynek hármasság célja "a Szentháromság folytonos imádása; kiváltképpen a magyar, szegény polgárok és árvák gyámolítása; Budán a magyar nemzetiség terjesztése" volt. (Némethy Lajos, A Budapest - Vizivárosi Erzsébetiek, Bp. 1885. 14.) A Trinitárius szerzetes rendet Óbudán özv. Zichy Péterné Berceányi Zsuzsanna grófnő telepítette le. A rend tagjai látták el a lekipásztori teendőket a lakosság körében. A Szentháromságról nevezett szerzetesek ápták és terjesztették a Szentháromság kultuszát is. (Zoltán József, i. m. 37.)
15. Szent Emid (Emőd), Emygdius az olaszországi Ascoli (Piceno) vértanu püspöke volt. Az Itáliában 1703-ban pusztító földrengések idején lett a súlyos elemi csapástól védő patrónus. Miután a város lakossága három hónapon át vezekelve böjtölt és imádkozott, Emygdius közbenjárásának tulajdonította, hogy Ascolit elkerülte a pusztulás. Ennek híre hazánkba is eljutott. (Bálint Sándor, Ünnepi Kalendárium, II. Bp. 1977. 167.) Faludi Ferenc költő, a budai Szent Anna templom melletti jezsuita rendház lakója a következő versben kéri Szent Emid pártfogását:

Szent Emidhez

Ó szent Emid! hired nagy,
Tsuda tévő Mártir vagy.
Te nevedben sok gyógyult,
Inségiből szabadult.

Kérésedre, drága Szent,
A föld indulástól ment.
Olaszország a tanu,
Sok más város és falu.

Mi is hozzád járulunk,
Lábaidhoz borulunk,
Nagy hatalmu szent Emid!
Kérésünket Égbe vidd.

Te légy a mi szószóllónk,
Föld rengvén, nagy Oltalmazónk
Egyhittsd Urunk haragját,
Távoztassad ostorát.

A tulajdonunkban lévő régi szentkép-gyűjteményben van Trentsensky József litográfiája az 1830-as évekből. (A képet közli Csatkai Endre, A kis ájtatossági kép c. írása, Kis Grafika 1942. III-IV. 15, 17.) A kép Szent Emid közbenjárását ábrázolja térdelő, magyar ruhás alakokkal és Győr eddig számon nem tartott látképével. Aláírt szöveg: "Dicsőséges Szent Emid imádkozzál éretünk, - Föld romláskor el-ne hadgy, szóllj Istennél mellettünk."

Szolanói Szent Ferenc (x 1549 + 1610) Ferenc-rendi szerzetes, misszionáriusként működött a földrengéstől gyakran sujtott Dél-Amerikában. Az 1763-as földrengéshez kapcsolódik az az adat, amely szerint a budai városi tanács rendelkezésére festik meg képét és elhelyezik a franciskánusok vizivárosi templomában. (Némethy i. m. 37.) A Szent képmását szintén a városi tanács Binderrel rézbe metszeti, (Pataky Dénes: A magyar rézmetszés története. Bp. 1951. 85.)

1765-ben a jezsuiták budai Szent Anna temploma számára festi meg Wagenschön Szolanói Szent Ferenc képét.

(Schoen Arnold i. m. 114-155.)

Az 1763-as földrengéstől sokat szenvedett Óbuda-ujlaki templomban Szent Flórián oltárának párkányára is a Szent szobrát állították. (Horler, i. m. 167.)

A győri Papnevelő Intézet könyvtárának szentkép-gyűjteményében találtunk rá egy eddig ismeretlen rézmetszetre, amelynek jelzése "J. Phil. Binder Sc. Budae", 1766-ban készült a komáromi földrengés emlékére. A katasztrófától sujtott Komárom fölött Szent Ferenc könyörög a biblia szavaival: "Salus nostra in manu tua est. - Respice populum tuum. Gen 47."

Somogyi Elek szegedi minorita "Idvességes Multság... Pest, 1792. 348." könyvében talált adat szerint Szent Kristóf képét földindulások ellen alkalmazták.

16. Horler, i. m. 338-340. (271. 273. kép.)

17. Schoen Arnold, Óbuda multjából, Bp. 1935. 26.

18. Horler, i. m. 383. (328. kép.)

19. Pastor, Ludwig, Geschichte der Päpste, Freiburg im Br. 1930. XV. 470.

Beneventóba Nápolyból sugározhatott a Szent kultuszának segítő jellege. Illyés András elbeszélése szerint: "Egy ember Romából Neapolisba menvén, és a tolvajoktól megijedvén a tengerbe ugrék; midőn elkezdett merülni, segítségül hívá Szent Filepet, ki megjelenvén néki, a hajánál fogva kihuzá őtet a partra és megszabaditá... nem csak azokat segétette, a kik jelen voltak véle, hanem azokatis, kik távol voltak tőle; megjelenvén nekik és csudálatos képpen megszabaditván őket sok veszedelmektől." (Illyés, i. m. 419.)

A beneventói katasztrófa emlékét idézi a város Néri Szent Fülöp-ről elnevezett temploma, amelyet maga XIII. Benedek pápa szentelt föl 1727-ben. Az eseménynek egy érdekes magyar vonatkozása is van: a Beneventóba utazó pápát a Nápolyi Királyság határán gróf Althann Frigyes Mihály bíboros alkirály, váci püspök fogadta 17 diszkossi kíséretében. Mellette ült unokaöccse Károly, aki később követte őt a váci püspöki székbe. A pápa meghívta a bíborost saját kocsijába és egy órahosszat utaztak együtt a királyság területén. (Nagy J. Győző - Klekner Tibor, A két Althann váci püspöksége 1718-1756. Vác, 1941. 44.)

20. Réthly, i. m. 54. (1. jegyzet)

21. Artner Edgár, Az egyházi évnek, ünnepeinek és szertartásainak kimerítő leírása és magyarázata., Bp. 1923. 226. Egy másik régi hagyomány az esetet egy pusztító pestisjárvány megszűnéséhez köti. Az európai pestisjárványok idején nyugaton is népszerűvé vált imádság a barokk devotio számos irodalmi termékében Angelica Oratio contra Pestem címmel jelenik meg. Mivel a földrengések és a pestis kiszámíthatatlan váratlansággal tömegeket döntött sirba a triszagion a nép hirtelen halál elleni jalkiáltásává vált. Széles elterjedtségére mutat, hogy a szájhagyományban továbbélő folklorban is fennmaradt. (Erdélyi Zsuzsanna, Hegyet hágék, lőtöt lépék - archaikus népi imádságok. Bp. 1976. 269, 671.)

A földrengések kultusztörténeti vonatkozásait találóan foglalja össze egy barokk rézmetszet képecske: fölül a Szentháromság, alatta a kettőskeresztbe irt triszagion, balra Szent Emid, jobbra Néri Szent Fülöp alakjával Tibold Attila (Pápa) szentkép-gyűjteményében.

22. Zoltán, i. m. 33.

23. Schoen Arnold, A budai Szent Anna-templom i. m. 50., 9. jegyzet.

24. Sörédi Imre (Bakonysárkány) szives közlése.

Károly János, Fejér vármegye története, Székesfehérvár, 1901. IV. 418.

Károly János még a következő adatokat közli a móri földrengésről: (uo. 419.) : 1782. április 22-én iszonyu földrengés volt. (421) : 1810. január 14-én este 6 óra után olyan földrengés volt, hogy

minden kémény és tűzfal ledőlt. Éjszaka negyven rázkódást éreztek. A falu népe a nagy piacra menekült, ott raktak tüzet, hogy a kémény hidegben meg ne faggyanak.

1815-ben "... a földindulás által nagyon megrongáltatott Móri Capucinusok templomának ... nemcsak a boltok, hanem a főfalak is nagyon megrepedezve sok helyeken egészben elválva, s egyáltalában az egész templom ennyire megrontva vagyon, hogy annak látása borzadást okoz, méltán lehet tehát a könnyen következhető nagyveszedelemtől tartani..." (A Móri Capucinusok Klostromáról való alázatos Jelentés 1816. XII. 9., - Fejér megyei Levéltár Fasc. 3. Nr. 594/1816. Magyar Zsuzsanna levéltáros szives közlése.)

EIN UNBEKANNTER KUPFERSTICH VON J. F. BINDER

In der Studie wird ein bisher unbekanntes Andachtsbild, das der Budaer Kupferstecher János Fülöp Binder anlässlich des Erdbebens vom 28. Juni 1763 anfertigte, veröffentlicht.

Das Hauptthema des Kupferstichs ist die Statue aus Stein, die die Wittve des Grafen Miklós Zichy, Erzsébet Berényi, von dem Bildhauer Károly Bebo zu Ehren des Heiligen Philipp von Neri und zum Gedenken an das Erdbeben, das Óbuda verschont hatte, anfertigen liess. Im Zusammenhang mit den Attributen des Heiligen Philipp von Neri, welchen die ikonographischen Beziehungen der Statue erörtert, dann wird bei der Darlegung des zum Bild gehörenden Gebetextes jener eigenartige kultgeschichtliche Zusammenhang, der das Patronat des Heiligen Philipp von Neri gegen Erdbeben mit einem Ereignis erklärt, das sich an Papst Benedikt XIII. knüpft, beleuchtet. Ähnlicherweise werden die mit Erdbeben verbundenen Beziehungen des "Trisagion" mit dem Gebet endet, hervorgehoben.

Die Skulptur, die einst in Óbuda stand, ist das einzige Denkmal in der Geschichte der Hauptstadt, das mit einem Erdbeben im Verbindung steht.

Auf dem Stich ist im Vedutenteil von Óbuda die bisher bekannte älteste Darstellung des bereits aufgebauten Schlosses Zichy zu sehen.

In Hintergrund erscheint in Vogelperspektive das Bild von Kiscell in Óbuda mit der einstigen Kirche und dem Kloster der Trinitarier.

Der besprochene Kupferstich ist auch vom Gesichtspunkt der Geschichte von Budapest, aus ein wichtiges Dokument da die zu sehenden Baudenkmäler in ihrer ursprünglichen Form heute nicht mehr existieren.

ÁRVIZTÁBLÁK BUDAPESTEN

Árvizek okai

Hazánk területén Európa két nagy folyója, a Duna és a Tisza a szokásos vízmennyiségen túlmenően a téli hideg megszűntével, olvadás következtében jelentős többlet vízmennyiséget szállít a tengerbe. A Kárpátok, az Alpok elolvadó hava hirtelen zúdul a síkságra és azok vízgyűjtő folyóiba. Ennek a többlet víznek a levezetését akadályozzák a lassabban olvadó jégtáblák, melyek különösen a szigetek mentén és a kanyarulatokban összetorlódnak és így a vízszintet olyan mértékben emelik, hogy a folyó medréből kilép és nagy területeket áraszt el. Ez a tavaszi ún. "jegesár", míg a nyári nagy esőzések, felhős szakadások árvi ze a "zöldár".

Fővárosunk fekvése sajnos kedvez az árvizeknek, a város alatt és felett, valamint közepén nagy szigetek fekszenek és a múlt század közepéig a Duna partjai rendezetlenek voltak. De erősebb volt a jegesedés is, mint jelenleg, mert egyrészt hidak nem lévén, könnyebben alakulhattak ki összefüggő jégmezők, másrészt nem voltak olyan technikai berendezések, mint pl. a jégtörő hajók és robbantási lehetőségek, melyek már jelentős mértékben csökkenthetik az olvadással és a jég torlódásával járó árvízveszélyt. De segítik a jelenlegi helyzetet a korszerű híradástechnikai berendezések is, melyekkel a folyók alsó-, vagy felső szakaszában észlelt jelenségeket késedelem nélkül tudják az egész folyó hosszában elhelyezett árvízvédelmi szervekkel közölni. És nem utolsó sorban kell megemlíteni, éppen a múlt századi nagy árvizek tanulságaként kiépített megmagasított folyóparti támfalakat is.

Árvizek feljegyzései

A Főváros területén jelentkezett árvizeket már 1012-től tartják számon. A XIII-XVI. századig 14, a XVIII. században 24 és a XIX. században csak 1838-ig 7 nagy árvizet jegyeztek fel. Az 1450. évi árvízről például a hazánkat meglátogató híres francia tudós és utazó Brocquière is megemlékezik.